

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی

جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر علی خالقی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر فیروز محمودی جانکی

دانشجو: سمیه ودودی

زمستان 1389

تقدیم به مادر عزیزم و همسر مهربانم که همواره همراه و مشوق من بوده اند و با تشکر از تمامی اساتید ارجمندم که همواره خوشه چین خرمن دانش آنها بوده ام. به ویژه از زحمات اساتید بزرگوار جناب آقای دکتر خالقی و جناب آقای دکتر محمودی که با راهنماییهای ارزشمند خویش گره های کور این موضوع را باز نمودند و با حوصله و دقت نظر در حل مسائل و مشکلات نگارش این پایان نامه همت گماردند و با صبر و دلسوزی پاسخگوی سؤالات بی شمار من بودند کمال تشکر را دارم.

مناجات

خدایا کیست که طعم محبت را چشید و جز تو کسی را آرزو کرد، کیست که به نزدیک تو مقام گرفت و لحظه ای روی گرداندن توانست. خدایا ما را از آنانی قرار ده که به دوستی خود برگزیده ای و به عشق و محبت خود خالصشان کرده ای و مشتاق دیدارشان ساخته ای و به خواست خود، خشنودشان نموده ای و نعمت دیدار را عطایشان کرده ای و در مقام رضایتشان نشانده ای و در غربت و تنهایی در پناهشان گرفته ای و در جوار خود به عالم راستی و حقیقت جایگاهشان بخشیده ای و به شناخت خود معرفتشان داده ای و سزاوار پرستششان کرده ای و به یک باره رویشان را به سوی خود آورده ای و قلبشان را از هرچه غیر دوستی توست خالی کرده ای و به آنچه که در نزد توست اشتیاق بخشیده ای.

آمین

آی آدمها که بر ساحل نشسته شاد و خندانید!
یک نفر در آب دارد می سپارد جان
یک نفر دارد که دست و پای دائم می زند
روی این دریای تند و تیره و سنگین که می دانید
آن زمان که مست هستید از خیال دست یابیدن به دشمن،
آن زمان که پیش خود بیهوده پندارید
که گرفته ستید دست ناتوانی را
تا توانایی بهتر را پدید آرید،
آن زمان که تنگ می بندید بر کمرهاتان کمر بند،
در چه هنگام بگویم من؟
یک نفر در آب دارد می کند بیهوده جان قربان!
ای آدمها که بر ساحل بساط دلگشا دارید!
نان به سفره، جامه تان بر تن،
یک نفر در آب می خواند شما را
باز می دارد دهان با چشم از وحشت دریده
سایه هاتان را ز راه دور دیده
آب را بلعیده در گود کبود و هر زمان
بی تابیش افزون
می کند زین آبها بیرون
گاه سر، گاه پای

آی آدمها! او ز راه دور این کهنه جان را باز می پاید،
می زند فریاد و امید کمک دارد
آی آدمها که روی ساحل آرام در کار تماشا کنید!
موج می کوبد به روی ساحل خاموش
پخش می گردد چنان مستی به جای افتاده بس مدهوش
می رود نعره زنان، وین بانگ باز از دور می آید:
"آی آدمها ..."

و صدای باد هر دم دلگزارتر
در صدای باد بانگ او رهاتر
از میان آبهای دور و نزدیک
باز در گوش این نداها
آی آدمها ..."

نیما یوشیج

چکیده:

شاید برای شما هم پیش آمده باشد. شب هنگام، در حال عبور از خیابان با فردی مصدوم یا بیمار مواجه شده که به یاری نیازمند است. ندای وجدان، شما را خطاب قرار می دهد که "به یاری او بشتاب".

اما باید بدانیم که ما در مورد آن فرد لطف نکرده ایم بلکه وظیفه قانونی خویش را انجام داده ایم، چرا که قانونگذار در سال 1354 "خودداری از کمک به مصدومین و رفع مخاطرات جانی" را جرم شناخته و برای متخلفین مجازاتهایی در نظر گرفته است.

این پایان نامه، در ابتدا ضرورت جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی و سپس ابعاد حقوقی این مسأله را مورد بررسی قرار می دهد.

واژگان کلیدی: جرم انگاری، مصدوم، یاری رسان.

فهرست مطالب

5	مقدمه
5	الف) طرح موضوع، ضرورت و اهمیت آن
8	ب) سؤالات تحقیق
8	ج) فرضیات تحقیق
8	د) پیشینه تحقیق و تفاوتها
9	ه) روش تحقیق
10	و) سازماندهی تحقیق
	بخش اول: مبانی جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی
12	فصل اول: مبانی اصلی جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی
12	مبحث اول: مفهوم و مبانی عام جرم انگاری یک رفتار
12	گفتار اول: مفهوم جرم انگاری
13	گفتار دوم: مبانی جرم انگاری
14	مبحث دوم: مبانی خاص جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی
14	گفتار اول: اصل اخلاق گرایی قانونی
15	بند اول: اخلاق در گذر زمان
15	الف- تعریف اخلاق
16	ب- سیر تاریخی رابطه اخلاق و حقوق
24	بند دوم: مقایسه اخلاق و حقوق
24	الف- وجوه تجانس اخلاق و حقوق
25	ب- وجوه افتراق اخلاق و حقوق
25	1- تفاوت در هدف
26	2- تفاوت در توجه به قصد و انگیزه شخص
27	3- تفاوت در ضمانت اجرا

27	4- تفاوت در محدود بودن احکام حقوقی به رفتار اجتماعی انسان
28	5- کلیت، ثبات و جاودانگی اصول اصلی اخلاق
29	6- تفاوت در جهل به اخلاق و حقوق
29	بند سوم: دیدگاه‌های مربوط به حمایت کیفری از اخلاق
30	الف- دیدگاه مخالفین حمایت کیفری دولتها از اخلاق
34	ب- دیدگاه موافقان حمایت کیفری دولتها از اخلاق
38	ج- دیدگاه حمایت محدود (نظریه بینابین)
41	د- ارزیابی و نتیجه گیری
45	گفتار دوم: اصل ضرر
46	بند اول: ویژگیهای ضرر
49	بند دوم: اصل ضرر و تکلیف نجات دیگری
51	فصل دوم: مبانی فرعی جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی
51	مبحث اول: تعاون اجتماعی
51	گفتار اول: تعاون اجتماعی و تکلیف نجات دیگری
52	گفتار دوم: مکاتب این حوزه
53	بند اول: مکتب اصالت فرد
54	بند دوم: مکتب اصالت اجتماع
55	مبحث دوم: مذهب
55	گفتار اول: اسلام
55	بند اول: قرآن کریم
57	بند دوم: سنت
64	گفتار دوم: سایر ادیان
64	بند اول: تورات
66	بند دوم: انجیل
68	نتیجه بخش اول

بخش دوم: محتوا و ضمانت اجرای جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی

71	فصل اول: تبیین جرم خودداری از کمک به مصدومین و رفع مخاطرات جانی
----	---

- 71 مبحث اول: جلوه های پراکنده جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی
- 71 گفتار اول: قوانین و مقررات قبل از سال 1354
- 72 گفتار دوم: قوانین و مقررات پس از سال 1354
- 72 الف- از اساسنامه جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران مصوب 1367/2/8
- 74 ب- از قانون تعزیرات حکومتی، امور بهداشتی مصوب 1367/12/23 مجمع تشخیص مصلحت نظام
- 74 ج- از قانون مجازات اسلامی مصوب 1370/10/7
- 79 د- لایحه قانونی ممنوعیت بازداشت کسانی که مصدومین را به مراکز درمانی منتقل می نمایند مصوب 1380/2/23
- 80 ه- آیین نامه اجرایی بند ب تبصره 1 قانون بودجه سال 1382 کل کشور مصوب 1382/2/7
- 80 و- از قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب 1382/10/9
- 81 ز- از قانون بودجه سال 1383
- 81 ح- آیین نامه انتظامی رسیدگی به تخلفات صنفی و حرفه ای شاغلان حرفه های پزشکی و وابسته مصوب 1383/8/16
- 82 ط- از مصوبه 109 جلسه رسمی - علنی - عادی شورای اسلامی شهر تهران (دوره دوم) مورخ 1383/8/26
- 83 ی- از آیین نامه راهنمایی و رانندگی مصوب 1384/3/18
- ک- آیین نامه ساماندهی پوشش فراگیر خدمات فوریت‌های پزشکی پیش بیمارستانی، مصوب 1386/9/4 وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
- 84 آموزش پزشکی
- 85 ل- از قانون برنامه پنجم توسعه کشور، فصل سوم بخش اجتماعی (سلامت) سال 1389
- 86 مبحث دوم: تجلی خاص جرم خودداری از کمک به مصدومین و رفع مخاطرات جانی
- 86 گفتار اول: عنصر قانونی
- 90 گفتار دوم: عنصر مادی
- 91 بند اول: اوضاع و احوال ارتکاب جرم
- 100 بند دوم: رفتار مجرمانه
- 100 الف- رفتار مجرمانه در ماده واحده
- 101 ب- نتیجه مجرمانه
- 101 بند سوم: رابطه خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر و قتل
- 101 الف- عدم جایگزینی ماده واحده برای موارد قتل ناشی از ترک فعل
- 102 ب- تعدد ماده واحده و قتل

104	گفتار سوم: عنصر روانی
105	بند اول: علم مرتکب به وجود خطر
107	بند دوم: عمد در خودداری از کمک
108	فصل دوم: تشریح واکنش کیفری
108	مبحث اول: مجازات ساده
108	گفتار اول: زندان
109	گفتار دوم: جزای نقدی
109	مبحث دوم: مجازات مشدد
110	گفتار اول: تشدید به لحاظ تواناییهای حرفه ای مرتکب
110	بند اول: اشخاص مشمول تشدید
113	بند دوم: علت و میزان تشدید
113	گفتار دوم: تشدید به لحاظ سمت مرتکب
114	بند اول: سمت مسئولیت مراکز درمانی
115	بند دوم: سمت ناشی از وظیفه یا قانون
115	الف- وظیفه قراردادی
116	ب- حکم قانون
117	نتیجه گیری
121	ضمائم
133	فهرست منابع

مقدمه

الف) طرح موضوع، ضرورت و اهمیت آن

همانطور که می دانیم، انسان موجودی اجتماعی است، زندگی انفرادی، حتی اگر غیرممکن نباشد، لااقل آنچنان دشوار است که کسی راضی به آن نمی شود. زندگی در اجتماع، نیز مستلزم برقراری رابطه با سایرین و ایجاد یکسری حقوق و تکالیف متقابل است.

در این شرایط، انسانها مجبور هستند بخشی از آزادی خود را فدا کنند تا از بقیه آن در نهایت آرامش بهره مند شوند. مجموع این قسمتها که برای خیر و صلاح هر یک ایثار شده، حاکمیت یک ملت را به وجود آورده و هیأت حاکمه، امین و مدیر قانونی آن شد. ولی تشکیل این سپرده به تنهایی کافی نبود، لازم بود در برابر تصرفات غاصبانه هر یک از افراد که نه تنها در صدد برداشتن سهم خود از سپرده اند، بلکه می کوشند سهم دیگران را نیز غصب کنند، از این امانت حراست شود¹. در این میان لازمست دولتها وارد عمل شده و برای این تخلفات و نقض پیمانها ضمانت اجرایی تعیین نمایند. ضمانت اجرایی نیز بر سه قسم است: مدنی، انتظامی و کیفری. تعیین ضمانت اجرای کیفری، از طریق جرم انگاری رفتارهای زیان بخش، شدیدترین و آخرین اقدام دولتها می باشد که مستلزم مداخله در آزادی های خصوصی افراد و ایجاد محدودیتهایی برای فرد و هزینه هایی برای دولت است. بنابراین، پیش از جرم انگاری باید لزوم و ضرورت آن مورد ارزیابی قرار گیرد تا در صورتی که سایر روشهای غیر کیفری مؤثر واقع نشد، به عنوان آخرین ابزار به شیوه های کیفری متوسل شویم و گرنه در صورتی که جرم انگاری رفتارها بدون ضابطه و ملاک صورت پذیرد با پدیده ای به نام تورم کیفری مواجه خواهیم شد.

1) بکاریا، سزار. ترجمه محمد علی اردبیلی، رساله جرایم و مجازاتها، تهران، نشر میزان، چاپ پنجم، 1385، ص 32.

یکی از این رفتارها، "خودداری از یاری رساندن به اشخاص در معرض خطر جانی" می باشد که از لحاظ وجدانی و اخلاقی مذموم است. یاری رساندن به دیگران سابقه ای دیرینه در فرهنگ کهن ما دارد و نه تنها آموزه های کتب مقدس و آسمانی بلکه پیشوایان مذهبی ما نیز بر آن تأکید ورزیده اند و به قول شاعر شیرین سخن، سعدی شیرازی:

بنی آدم اعضای یک پیکرند
که در آفرینش ز یک گوهرند
چو عضوی به درد آورد روزگار
دگر عضوها را نماند قرار
تو کز محنت دیگران بی غمی
نشاید که نامت نهند آدمی^۱

این مسأله آنقدر حائز اهمیت است که نجات جان یک انسان از خطر معادل احیاء حیات همه انسانها قلمداد شده است.^۲ متأسفانه گاه اتفاقاتی در چند سال اخیر به وقوع پیوسته که نشان از کم رنگ شدن حس مسئولیت مردم نسبت به یکدیگر دارد. نظیر حادثه نزاع خیابانی میدان کاج در تهران که منجر به کشته شدن فردی در مقابل انظار عمومی و دیدگان پلیس شد و بی شک از تکان دهنده ترین حوادث اجتماعی است که نباید بدون توجه و تأمل و بررسی از کنار آن گذشت.

در این حادثه حدود ساعت 10 صبح پنجشنبه ششم آبان ماه 1389، اهالی میدان کاج در سعادت آباد با شنیدن صدای درگیری متوجه یک دعوای خیابانی شدند. در جریان این نزاع، شخصی با چاقو به سمت فردی هجوم برد و با وارد آوردن سه ضربه به ناحیه ریه، وی را به شدت مجروح کرد. چند

1) سعدی، (از روی نسخه ای که محمدعلی فروغی تصحیح نموده اند)، گلستان سعدی، تهران، انتشارات باقرالعلوم، 1373، ص 31. همچنین در جای دیگر می فرماید:

تا توانی درون کس مخراش
کاندرین راه خاها باشد
کار درویش مستمند برآر
که تو را نیز کارها باشد
(همان، ص 60)

چو کاری بی فضول من برآید
مرا در وی سخن گفتن نشاید
وگر بینم که نابینا و چاه است
اگر خاموش بنشینم گناه است
(همان، ص 62)

2) سوره مبارکه مائده، آیه 32.

دقیقه بعد و در پی تماسهای مردمی دو تن از مأموران نیروی انتظامی در صحنه وقوع جرم حاضر شدند در حالیکه ضارب چند قدم آنطرف تر ایستاده و به عربده کشی می پردازد و با تهدید به زدن رگ گردن خود با چاقو، مانع دخالت مردم و نیروی انتظامی جهت کمک شده و اجازه نمی دهد کسی برای نجات مصدوم غرق به خون اقدامی انجام دهد. این روند حدود چهل دقیقه به طول می انجامد تا اینکه سرانجام، متهم خود را تسلیم کرده و مصدوم راهی بیمارستان می شود اما بدلیل شدت جراحات و خونریزی شدید سه ساعت بعد فوت می نماید.

صرفنظر از انگیزه وقوع این حادثه، آنچه در این ماجرا حائز اهمیت است حضور دو مأمور پلیس و جمع زیادی از مردم در محل و کوتاهی و عدم دخالت آنهاست تا اینکه مصدوم در مقابل چشمان همگان جان می بازد و تا زمان رسیدن نیروهای امداد پزشکی، کسی به یاری او نمی شتابد.

حادثه سعادت آباد هشدار و زنگ خطری برای جامعه است تا مردم بدانند که اعتقاد و همبستگی اجتماعی در میان آنان کمرنگ شده است. این گونه حوادث باعث می شود مردم احساس کنند در صورت بروز هرگونه حادثه احتمالی تنها خواهند بود و کسی برای نجات آنان اقدام نخواهد کرد.

اگر چه نتیجه این حادثه با محکوم شدن ضارب به قصاص پایان یافت ولیکن علاج واقعه قبل از وقوع باید کرد! چرا که به تدریج روحیه تعاون و انسان دوستی در جامعه ما کمرنگ و کمرنگ تر می شود. اینگونه وقایع این پرسش را در ذهن ایجاد می کند که یاری رساندن به افراد در معرض خطر جانی لطف است یا وظیفه؟ و آیا ترک نجات باید وارد عرصه حقوق و آن هم حقوق کیفری شود یا نه؟ آیا دولت در زمینه صیانت از اخلاقیات، مسئول است و باید به شیوه های کنترل رسمی (مجازات) متوسل

شود؟ حقوق موضوعه ایران در باب این موضوع چه تمهیداتی اندیشیده است؟

بر همین اساس، سؤالاتی مشخص در ابتدای پژوهش حاضر مطرح می شود و فرضیاتی نیز بر اساس آن شکل می گیرد که سعی در طرح و اثبات آنها داریم.

ب) سؤالات تحقیق

- 1- مبنای جرم انگاری "خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی" چیست؟
- 2- آیا دولتها برای صیانت از اخلاقیات، مجاز به توسل به شیوه های کنترل رسمی (مجازات) هستند؟
(پرسش فرعی)
- 3- در حقوق ایران چه راهکارهای کیفری برای مبارزه با بی تفاوتی افراد نسبت به مخاطرات جانی دیگران و ترغیب آنها به یاری رساندن به اشخاص در معرض خطر جانی پیش بینی شده است؟

ج) فرضیات تحقیق

- 1- برای توجیه جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی می توان از اصول عامی چون اصل اخلاق گرایی قانونی، اصل ضرر و مبنای فرعی چون تعاون اجتماعی و مذهب بهره جست. تفصیل مطلب در بخش اول خواهد آمد.
- 2- دولتها در مورد آندسته از رفتارهایی که اخلاق مشترک جامعه ممنوع می داند و منتهی به ضرر شدید به دیگران می شود و با سایر روشها نمی توان از آنها پیشگیری کرد مجاز به توسل به شیوه های کنترل رسمی برای صیانت از اخلاقیات هستند.
- 3- وضع قانون خاص "مجازات خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی" در 1354/3/5 مهمترین اقدام کیفری در حقوق ایران برای مبارزه با بی تفاوتی و الزام به یاری بوده است و قوانین خاص دیگری نیز بطور محدود در این راستا وضع شده اند.

د) پیشینه تحقیق

با گذشت بیش از 35 سال از وضع قانون "مجازات خودداری از کمک به مصدومین و رفع مخاطرات جانی"، خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر آنچنان که باید و شاید در ادبیات حقوق جزا

مورد توجه قرار نگرفته است. در دوران قبل از انقلاب مقالات اندکی در باب این موضوع منتشر شده که بسیار مختصر بوده و تنها به تبیین موضوع و ارائه چند مثال اکتفا کرده بودند.¹ بخشهایی از کتابهای آقای دکتر آقایی نیا² نیز مرتبط با موضوع بود که در جای خود مورد استفاده قرار گرفتند و در نهایت کتاب "مسئولیت مدنی ناشی از ترک نجات دیگری" که توسط آقای غفاری فارسانی نگارش یافته است که در نوع خود کامل و بی نظیر است، اما در زمینه حقوق خصوصی منتشر شده است و به ابعاد کیفری موضوع نمی پردازد.

بنابراین، موضوع پایان نامه را در زمینه حقوق کیفری نو و بدیع یافتیم که جای تحقیق برای اینجانب و مطالعه برای خواننده گرامی را داشت.

ه) روش تحقیق

در این تحقیق، در جمع آوری مطالب از شیوه کتابخانه ای استفاده شده است. برای این منظور با تحقیق در منابع موجود در کتابخانه های دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و سایر کتابخانه های حقوقی دانشگاهی در پایتخت منابع کاغذی و دیجیتالی مورد مطالعه قرار گرفت. در بیان و ارائه تحقیق، روش توصیفی و تحلیلی به کار گرفته شده است. چرا که در بخش مهمی از پایان نامه "قانون مجازات خودداری از کمک به مصدومین و رفع مخاطرات جانی" مورد بررسی قرار گرفته است. بدیهی است که بررسی هر قانون مستلزم ذکر ویژگیها، نواقص، اشکالات و به طور کلی تجزیه و تحلیل آن می باشد.

1) ملک اسماعیلی، عزیزا... "الزام به کمک و مساعدت یکدیگر از منظر حقوق جزا"، مجله شهربانی، سال 23، 1337، شماره 277 و 278.
ملک اسماعیلی، عزیزا... "آیا هر نوع خودداری از کمک قابل عفو است؟"، مجله شهربانی، سال 23، 1337، شماره 279.
2) آقایی نیا، حسین. حقوق ورزشی (ورزش و مسئولیتهای قانونی آن)، تهران، انتشارات دانشگاه تربیت معلم، چاپ سوم، 1372. آقایی نیا، حسین. جرایم علیه اشخاص (جنایات)، تهران، نشر میزان، چاپ دوم، بهار 1385.

و) سازمان دهی تحقیق

پایان نامه حاضر در دو بخش تدوین شده است: بخش اول به مبنای جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر می پردازد و مشتمل بر دو فصل است. در فصل اول پس از بیان مفهوم و مبانی عام جرم انگاری به ذکر مبانی خاص جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر خواهیم پرداخت و از میان اصول توجیه کننده مداخلات رسمی دولت در واکنش به نقض هنجارها، دو اصل اخلاق گرایی قانونی و اصل ضرر را مورد بررسی قرار می دهیم، چرا که خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر ترک فعلی اخلاقی است که سبب ورود ضرر و زیان یا تشدید آن به شخص قربانی می گردد.

در فصل دوم نیز به ذکر مبانی فرعی جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر می پردازیم و ابتدا تعاون اجتماعی و مکاتب مرتبط با آن را از نظر خواهیم گذراند و در پایان به مذهب و تعالیم ادیان در باب نועدوستی و نیکوکاری اشاره خواهیم نمود.

اما در بخش دوم، به طور خاص به محتوا و ضمانت اجرای جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر خواهیم پرداخت. این بخش نیز از دو فصل تشکیل شده است. فصل اول پس از ذکر جلوه های پراکنده جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی تجلی خاص جرم خودداری از کمک به مصدومین و رفع مخاطرات جانی را در سه عنصر قانونی، مادی و معنوی مورد بررسی قرار می دهد، چراکه شاکله اصلی پایان نامه، بررسی "قانون مجازات خودداری از کمک به مصدومین و رفع مخاطرات جانی است" اما قبل از ورود به بحث اصلی قوانین و مقررات مرتبط با ماده واحده فوق الذکر را از نظر خواهیم گذراند.

در فصل دوم نیز به تشریح واکنش کیفری علیه مرتکب می پردازیم و در مبحث اول مجازات ساده و در مبحث دوم مجازات مشدد را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

بخش اول: مبانی جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در

معرض خطر

در بخش اول به بررسی این موضوع می پردازیم که مبانی تکلیف به نجات دادن انسانی که در معرض خطر قرار گرفته است چیست؟ کسی که هیچ نقشی در وقوع حادثه ای که گریبان دیگری را گرفته است نداشته و رابطه ای نیز جز هم نوع بودن میان آنها برقرار نیست. با وجود حجم وسیع قوانین کیفری چه لزومی به دخالت کیفری دولت در جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر وجود داشته است؟ بخش اول به بررسی اصول و مبانی این جرم خاص می پردازد و مشتمل بر دو فصل است. در فصل اول پس از ارائه مفهوم و مبانی عام جرم انگاری به ذکر مبانی مختص جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر خواهیم پرداخت و در فصل دوم (در ادامه فصل اول و به عنوان تکمله آن) به مبانی فرعی جرم انگاری این موضوع اشاره می کنیم.

فصل اول: مبانی اصلی جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر

هر مسأله حقوقی برای این که وارد حیطه حقوق جزا شود و نسبت به آن امر، جرم انگاری صورت گیرد لازم است با دلایل و اصول محکمی توجیه شود. چه نوع رفتاری می تواند وصف مجرمانه بگیرد؟ ملاکها و اصول توجیه کننده مداخلات کیفری دولتها کدام است؟ تعیین ضمانت اجرای کیفری از طریق جرم انگاری رفتارهای زیان بخش، شدیدترین و آخرین مرحله اقدام دولتها است که مستلزم مداخله در آزادیهای خصوصی افراد و ایجاد محدودیتهایی برای فرد و هزینه هایی برای دولت می باشد، بنابراین نمی تواند بدون ضابطه و ملاک صورت پذیرد. خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی نیز از این امر مستثنی نیست. دو اصل اخلاق گرایی قانونی و اصل ضرر در توجیه ورود این موضوع به حوزه حقوق کیفری و دخالت رسمی دولت گره گشاست که ذیلاً مورد بحث قرار خواهد گرفت.

مبحث اول: مفهوم و مبانی عام جرم انگاری یک رفتار

قبل از بررسی اصول توجیه کننده جرم انگاری خودداری از کمک به اشخاص در معرض خطر جانی، به ذکر اصول کلی توجیه کننده مداخلات رسمی دولتها می پردازیم:

گفتار اول: مفهوم جرم انگاری

با توجه به تعریف جرم، می توان جرم انگاری را فرآیند گزینشی نامید که به موجب آن قانون گذار با در نظر گرفتن هنجارهای اجتماعی یا ضرورت های دیگر بر پایه مبانی نظری مورد قبول خود رفتاری را ممنوع یا الزام آور می کند و برای حمایت از آن ضمانت اجرای کیفری- که آخرین تهدید حقوقی است- قرار می دهد.

فرآیند است چرا که تصویب عنوانی مجرمانه نیازمند شور و مشورت و ملاحظه بسیاری از جنبه های فردی و اجتماعی است - گزینشی است زیرا دولت از میان رفتارهای ناقض هنجارهای پذیرفته شده یا اخلال کننده در زندگی فردی و اجتماعی برخی را در دایره کیفری قرار می دهد و نه همه را. پایه این گزینش گری آن مبانی و اصولی است که برای مداخله دولت وجود دارد.¹ از آنجا که مداخله رسمی دولت که با تکیه بر قدرت خود موجب ایجاد محدودیت بر قلمرو آزادی فرد خاطی می گردد، این پرسش همیشه ذهن را مشغول می سازد که چه نوع رفتاری توسط قانونگذار جرم تلقی می شود؟ اصول و مبانی جرم انگاری چیست؟ در قسمت بعدی به این پرسشها پاسخ داده می شود.

گفتار دوم: مبانی جرم انگاری

اصول جرم انگاری در واقع مبانی است توجیهی در خصوص اینکه چرا یک رفتار (فعل یا ترک فعل) مجرمانه تلقی گردد. به عبارت بهتر اصول جرم انگاری ناظر بر مفهوم چرایی جرم است (چرا یک عمل در رفتار می بایست جرم انگاشته شود).²

به طور کلی، در حقوق کیفری معمولاً سه اصل، معیار جرم انگاری رفتارهای انسانی قرار می گیرد که عبارتند از:

1- اصل ضرر:³ بر پایه این اصل، یک رفتار، زمانی دغدغه مناسب برای دولت است که مزاحم شخص دیگری جز خود مرتکب باشد.

2- اصل پدرسالاری قانونی:⁴ بر پایه این اصل، عملی که موجب ضرر به خود مرتکب باشد دل مشغولی مناسب دولت است.

(1) محمودی جانکی، فیروز. مبانی، اصول و شیوه های جرم انگاری، رساله دکتری حقوق جزا و جرم شناسی. دانشگاه تهران، 1382. ص 30.
(2) چلبی، ارژنگ. "بررسی تطبیقی جرم انگاری در ایران، چین، سوئد" (با تکیه بر جرایم علیه اشخاص و جرایم علیه اخلاق عمومی)، پایان نامه برای اخذ درجه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی. دانشگاه شهید بهشتی، 1383، ص 21.

3) Harm Principle
4) Legal Paternalism